

Fort van de Democratie

Stichting Vredeseducatie / peace education projects

Het Fort van de Democratie WERKT!

Samenvatting van een onderzoek door de Universiteit van Amsterdam naar de effecten van de interactieve tentoonstelling over democratisch burgerschap in het Fort van de Democratie onder 228 jongeren in het (v)mbo

De Stichting Vredeseducatie nam in 2007 het initiatief voor het Fort van de Democratie. Een uniek educatief centrum over democratisch burgerschap voor jongeren in het onderwijs. In een oude flankkazemat uit 1828 en een voormalige atoomschuilbunker uit 1955, is een uitdagende interactieve tentoonstelling ingericht, waarin allerlei actuele maatschappelijke dilemma's rondom democratie kunnen worden onderzocht.

Doelen

Door deze activiteiten kunnen de jongeren hun democratische vaardigheden en houdingen versterken. Ze gaan aan de slag met thema's als vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst, vooroordelen, conflicten en minderheidsgroepen, identiteit en idealen, radicalisering en respect. Het educatieve programma in het Fort van de Democratie omvat ruim anderhalf uur en bestaat uit een introductiefilm over democratie, een bezoek aan de interactieve tentoonstelling en belevenisruimten in tweetallen en tot slot het verwerken van de uitkomsten van het bezoek in een persoonlijk certificaat, waarin feedback is opgenomen over hun keuzen.

Onderzoek

Als onderdeel van een project in het Actieplan Polarisatie en Radicalisering van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, werd in het voorjaar van 2011 een onderzoek uitgevoerd naar de leereffecten onder 228 bezoekers van het Fort van de Democratie. Dit onderzoek werd uitgevoerd vanuit de Programmagroep Sociale Psychologie van de Universiteit van Amsterdam door Irene van Ooijen i.v.m. haar masterthese. Zij werd vanuit de universiteit begeleid door Dr. Bertjan Doosje, drs. Liesbeth Mann en dr. Allard R. Feddes en vanuit het Fort van de Democratie door drs. Jan Durk Tuinier en Geu Visser.

Opzet van het onderzoek

Een groep van 228 jongeren kreeg een vragenlijst voorgelegd over thema's die in het Fort van de Democratie aan de orde komen. De helft van deze groep, 114 jongeren, vulde de vragenlijst in bij aankomst in het Fort van de Democratie (voor-conditie). De andere helft van de groep maakte de vragen direct na het bezoek aan de interactieve tentoonstelling, maar vóórdat zij persoonlijke feedback op hun keuzen in de vorm van een certificaat hadden geprint (na-conditie).

Hypothesen

Er zijn vooraf vier hypothesen geformuleerd:

1. Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken, hebben na dat bezoek meer kennis over 'democratie' dan jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken.
2. Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken, zijn daarna democratischer dan de jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken.

Het Fort van de Democratie is een project van de Stichting Vredeseducatie

Kantooradres: Fort De Bilt Biltsestraatweg 160 3573 PS Utrecht

Bezoekadres: Fort van de Democratie Lunet I Koningsweg 290 3585 LD Utrecht

Tel. 030 – 2723500 E-mail: vrede@xs4all.nl Internet: www.vredeseducatie.nl www.fortvandedemocratie.nl

3. Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken, zijn daarna minder radicaal dan jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken..
4. Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken discrimineren andere sociale groepen daarna minder dan jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken.

Conclusies hypothese 1. Kennis van de Democratie

“Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken, hebben na dat bezoek meer kennis over ‘democratie’ dan jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken.”

Deze veronderstelling kan worden bevestigd. Uit de resultaten is gebleken dat jongeren in de na-conditie meer kennis hadden van democratie dan de jongeren in de voor-conditie, en dit verschil was significant, $t(205) = 3.35, p < .01$.

Leeftijd

De deelnemers onder de 18 jaar, die de tentoonstelling volgden, hadden meer antwoorden goed op de kennisvragen over democratie, dan de deelnemers die de tentoonstelling niet volgden. Dit verschil was significant, $t(57) = 3.55, p < .01$. Bij de groep vanaf 18 jaar hadden deelnemers in de na-conditie ook significant meer kennis dan deelnemers in de voor-conditie, $t(130) = 1.84, p < .05$.

Opleiding

Daarnaast hadden deelnemers van het mbo de vragen significant beter gemaakt in de na-conditie dan in de voor-conditie, $t(173) = 3.10, p < .01$. Er was eveneens een verschil tussen de voor- en na-conditie voor de vmbo deelnemers, maar dit verschil was minder groot.

Geslacht

Uit het onderzoek is gebleken dat jongens in de voorconditie minder kennis van democratie hadden dan jongens in de na-conditie, $t(31) = 2.71, p < .01$. Bij meisjes is er eenzelfde effect gevonden, $t(165) = 2.45, p < .05$. De meisjes in de na-conditie hadden significant meer kennis dan de meisjes in de voor-conditie.

Religie

Er zijn geen verschillen gevonden tussen gelovigen en niet-gelovigen. Onder de gelovige deelnemers bevonden zich voornamelijk christelijke en islamitische gelovigen. Wanneer er een onderscheid werd gemaakt op basis van geloof, bleken de gelovige deelnemers in de na-conditie significant meer kennis te hebben over democratie dan in de voor-conditie, $t(111) = 2.79, p < .05$. Ook bij de niet-gelovige deelnemers bleek deze subschaal een significant effect op te leveren, $t(92) = 2.26, p < .05$, waarbij de deelnemers in de voor-conditie minder goed waren in het maken van de vragen dan de deelnemers in de na-conditie.

De christelijke deelnemers in de na-conditie bleken significant beter te zijn in de kennisvragen dan de christelijke deelnemers in de voor- conditie, $t(46) = 2.53, p < .05$. Het verschil in kennis tussen deelnemers in de voor- en na-conditie was marginaal minder groot bij de islamitische deelnemers, $t(60) = 1.38, p = .09$.

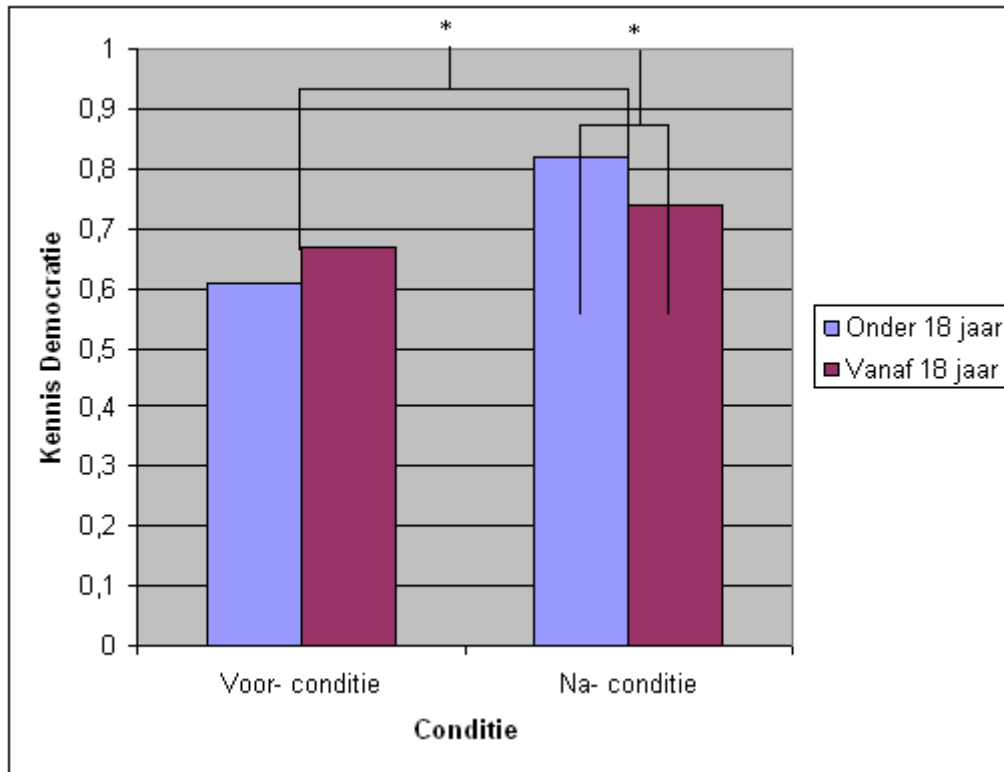
Interactie-effect

Er was ook nog een interactie-effect tussen de conditie waarin iemand zat (voor of na) en de leeftijdscategorie, op de subschaal ‘kennis democratie’, $F(1,184) = 3.98, p < .05, \eta^2 = .02$. Dit betekende dat de deelnemers onder de 18 jaar en deelnemers vanaf 18 jaar op een andere manier waren beïnvloed door de conditie waarin ze zaten. De kennis van democratie was gelijk voor deelnemers onder de 18 jaar ($M = .61, SD = .23$) en vanaf 18 jaar ($M = .67, SD = .23$) in de voor-

conditie, maar de kennis over democratie van de deelnemers boven de 18 ($M = .74$, $SD = .19$) was significant lager dan bij de deelnemers onder de 18 ($M = .82$, $SD = .18$) in de na-conditie (zie Figuur 1). Dit wil zeggen dat de tentoonstelling met name een positieve invloed had op kennis van de democratie bij deelnemers onder de 18 jaar.

Figuur 1.

Gemiddelde score op een schaal van 0 tot 1, voor de subschaal 'kennis democratie' voor de deelnemers onder de 18 jaar ($n = 59$) en deelnemers vanaf 18 jaar ($n = 148$).

[†] $p < .1$, * $p < .05$, ** $p < .01$ *** $p < .001$

Conclusies hypothese 2. Opvattingen over Democratie

“Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken, zijn daarna democratischer dan de jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken.”

Wanneer de gegevens van alle deelnemers werden meegenomen in de analyse, werd deze hypothese niet ondersteund. Er werd geen significant verschil gevonden tussen de voor- en de na-conditie, $t(224) = .98$, ns.

Leeftijd

Er bleek een tendens te zijn voor deelnemers onder de 18 jaar. Deze groep bleek een enigszins positievere houding te hebben ten opzichte van democratie in de na-conditie dan in de voor-conditie. Dit verschil was marginaal significant, $t(76) = 1.56$, $p = .06$. Voor de deelnemers vanaf 18 jaar was geen verschil gevonden tussen de voor- en na-conditie.

Geslacht

Wanneer de groep jongeren werd onderverdeeld in meisjes en jongens, werd er alleen een significant verschil gevonden bij jongens. Zij beantwoordden de stellingen democratischer in de na-conditie dan in de voor-conditie, $t(38) = 2.77$, $p < .01$. Bij meisjes was dit echter niet het geval, $t(184) = .54$, ns. De conclusie, dat jongens door het bezoek aan het Fort van de Democratie democratischer worden, wordt door het onderzoek ondersteund. Bij meisjes is dat niet het geval. Zij brengen al een behoorlijk

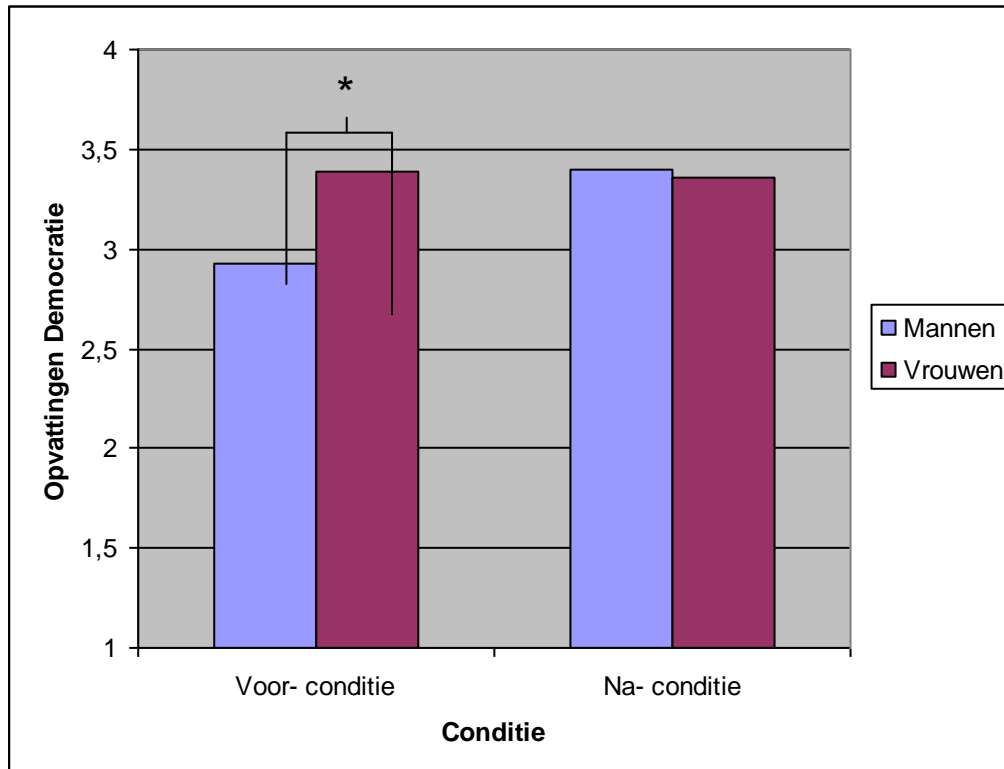
pakket democratische opvattingen mee. Interessant is wel dat ze ongeveer op een gelijk niveau het Fort verlaten. Het is de jongens blijkbaar gelukt om hun achterstand in te lopen.

Interactie-effect

De opvattingen over democratie werden in de voor-conditie, significant democratischer beantwoord door de meisjes ($M = 3.39$, $SD = .39$) dan door de jongens ($M = 2.93$, $SD = .62$). In de na-conditie werd dit verschil niet gevonden, hier scoorden meisjes ($M = 3.36$, $SD = .42$) en jongens ($M = 3.4$, $SD = .45$) gelijk wat betreft de mate van democratische opvattingen (Zie Figuur 2).

Figuur 2.

Gemiddelde score op een schaal van 1 tot 4, voor de subschaal 'opvattingen democratie' voor de mannelijke deelnemers ($n = 40$) en vrouwelijke deelnemers ($n = 188$).

† $p < .1$, * $p < .05$, ** $p < .01$ *** $p < .001$

Conclusie hypothese 3. Opvattingen Anti - Radicalisering

“Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken zijn daarna minder radicaal dan jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken..”

De deelnemers in de na-conditie waren enigszins minder radicaal in hun opvattingen dan de deelnemers in de voor-conditie, dit verschil was marginaal significant, $t(225) = 1.46$, $p = .08$.

Leeftijd

Er werd een significant verschil gevonden bij deelnemers onder de 18 jaar, $t(77) = 1.89$, $p < .05$. Dit betekent dat de deelnemers die de tentoonstelling hadden doorlopen minder radicaal waren dan de deelnemers die dit nog niet hadden gedaan. Dit verschil werd niet gevonden bij de deelnemers die 18 jaar of ouder waren, $t(147) = .64$, ns . De hypothese is dus bevestigd voor deelnemers onder de 18 jaar.

Opleiding

Vervolgens is er gekeken of er significante verschillen waren voor de deelnemers van het mbo en het

vmbo tussen de twee condities. Dit bleek het geval te zijn voor de deelnemers van het mbo. Zij waren enigszins minder radicaal in bepaalde opvattingen in na-conditie dan in de voor-conditie en dit verschil was marginaal significant, $t(188) = 1.41, p = .08$. De vmbo'ers lieten een verschil in positieve richting zien, echter dit verschil was niet statistisch significant.

Geslacht

De mannelijke deelnemers die de tentoonstelling hadden doorlopen waren minder radicaal dan de mannelijke deelnemers die dit nog niet hadden gedaan. Dit leverde een significant verschil op tussen deze twee condities, $t(38) = 1.79, p < .05$. Ook de vrouwen lieten een positieve verbetering zien tussen de na- en de voor- conditie, maar dit was niet significant, $t(185) = .79, ns$.

Tot slot is er nog gekeken of er een verschil was tussen autochtone en allochtone deelnemers uit de twee condities op deze subschaal. Dit was enkel het geval voor de autochtone deelnemers. Zij waren enigszins minder radicaal in de na-conditie dan de voor-conditie, dit verschil was marginaal significant: $t(151) = 1.48, p = .07$. Voor de allochtone deelnemers was er ook een verschil in positieve richting, maar dit verschil was niet significant.

Conclusies hypothese 4. Opvattingen Anti-Discriminatie

“Jongeren die de tentoonstelling in het Fort van de Democratie bezoeken discrimineren andere sociale groepen daarna minder dan jongeren die de tentoonstelling niet bezoeken.”

Wanneer de gegevens van alle deelnemers werden meegenomen in de analyse, bleek er geen significant verschil te zijn tussen de voor- en de na-conditie, $t(208) = .81, ns$.

Etnische achtergrond

In deze analyse werd er een onderscheid gemaakt tussen autochtone deelnemers en allochtone deelnemers, op basis van de definitie die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteert in Nederland. Volgens deze definitie wordt een persoon tot de allochtonen gerekend als ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Er is een marginaal significant verschil gevonden voor de autochtone deelnemers: jongeren die de tentoonstelling hadden doorlopen discrimineerden minder dan de jongeren die de tentoonstelling nog niet hadden doorlopen, $t(141) = 1.68, p < .10$.

Deelnemers werd gevraagd een reeks groepen te evalueren (b.v., Nederlanders, Turken, Surinamers, etc.) op een schaal van 1 (=negatief) tot 10 (=positief). Om te kijken wat de deelnemers gemiddeld voor cijfer gaven aan de verschillende subgroepen, is er eerst een exclusie criterium opgesteld voor de deelnemers. Dit hield in dat de gemiddelden werden berekend per subgroep, zonder de cijfers mee te nemen die men gaf voor de subgroep waar ze zelf toe behoorden. Bijvoorbeeld, de deelnemers van Turkse afkomst werden uitgesloten voor de analyses die gingen over de subgroep 'Turken'. Dit criterium kon worden toegepast voor de subgroepen: Nederlanders, Turken, Surinamers, Antillianen, Marokkanen, joden, christenen, moslims, niet gelovigen, vrouwen, mannen, allochtonen en autochtonen. Deze gegevens zijn verkregen door middel van een aantal demografische gegevens in de vragenlijst. De gemiddelde cijfers voor de subgroepen homo's, nazi's en gehandicapten zijn gebaseerd op de antwoorden van alle deelnemers. Alle deelnemers zijn meegenomen in deze analyse, omdat hier geen informatie over was vastgelegd in de vragenlijst.

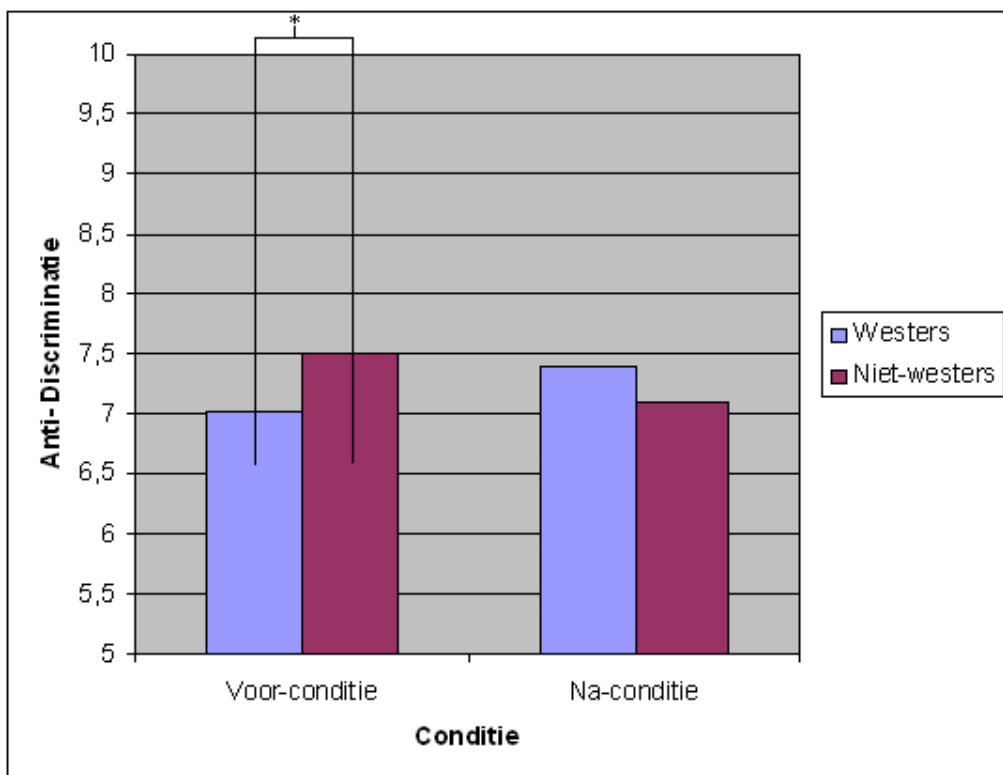
Er werd een positief resultaat gevonden voor de subgroepen 'allochtonen' en 'moslims'. De allochtonen werden door de autochtonen in de na-conditie positiever beoordeeld dan door autochtonen in de voor-conditie, $t(142) = 1.34, p = .09$. Moslims werden ook significant positiever beoordeeld in de na-conditie dan in de voor-conditie, $t(188) = 2.02, p < .05$. De Nederlanders werden enigszins negatiever beoordeeld door de allochtone deelnemers die de tentoonstelling hadden doorlopen dan door de allochtone deelnemers die nog niet hadden meegedaan aan de tentoonstelling, $t(92) = 1.67, p = .10$. Ook de categorie vrouwen kregen in de na-conditie een significant lager cijfer dan de voor-conditie, $t(38) = 1.75, p < .05$.

Interactie-effect

Zoals in figuur 3 te zien is, was er een interactie tussen conditie (voor en na) en etniciteit, $F(1,206) = 3.76, p < .1, \eta^2 = .02$. De autochtone en allochtone deelnemers werden verschillend beïnvloed door de conditie waar ze in zaten. De score die gegeven werd op de 'anti-discriminatie schaal', was in de voorconditie hoger bij de allochtone deelnemers ($M = 7.50, SD = 1.21$) vergeleken met de autochtone deelnemers ($M = 7.02, SD = 1.41$). In de na-conditie was er geen significant verschil tussen de allochtone deelnemers ($M = 7.11, SD = 1.25$) en de autochtone deelnemers ($M = 7.40, SD = 1.32$). Uit de resultaten blijkt dat de andere onafhankelijke variabelen geen significante interactie-effecten veroorzaakten met conditie.

Figuur 3.

Gemiddelde score op een schaal van 0 tot 10, voor de subschaal 'anti-discriminatie' voor de allochtone (niet-westerse deelnemers) ($n = 65$) en autochtone (westerse deelnemers) ($n = 145$).

[†] $p < .1$, * $p < .05$, ** $p < .01$ *** $p < .001$

Samenhang tussen de hypothesen

Samenhang 'Kennis democratie' en 'Opvattingen democratie'

Er is een significante correlatie gevonden tussen de subschalen 'kennis democratie' en 'opvattingen democratie', $r = .19, p < .01$. Deze twee variabelen correleren positief met elkaar. Dit betekent dat een hoge mate van kennis van democratie samenhangt met meer democratische opvattingen.

Samenhang 'Kennis democratie' en 'Anti-discriminatie'

Er is een positieve samenhang gevonden tussen 'kennis democratie' en 'anti-discriminatie', $r = .27, p < .001$. Dit resultaat geeft weer dat een hoge mate van kennis van democratie samenhangt met minder discriminatie.

Samenhang 'Opvattingen democratie' en 'Anti-discriminatie'

Er is eveneens een significante correlatie gevonden tussen 'opvattingen democratie' en 'anti-discriminatie', $r = .28, p < .001$. Hieruit kan worden geconcludeerd dat mensen met democratische

opvattingen ook meer tegen discriminatie zijn.

Samenhang 'Opvattingen democratie' en 'Opvattingen anti-radicalisering'

Er is een significante correlatie gevonden tussen de variabelen 'opvattingen democratie' en 'opvattingen anti-radicalisering', $r = .25$, $p < .001$. Dit wijst erop dat mensen met een positieve opvatting over democratie eveneens tegen radicalisme zijn.

Samenhang 'Opvattingen anti-radicalisering' en 'Anti-discriminatie'

Tenslotte is er een significante positieve relatie gevonden tussen de variabelen 'opvattingen anti-radicalisering' en 'anti-discriminatie', $r = .37$, $p < .001$. Dit wil zeggen dat mensen die tegen radicalisme zijn eveneens een anti-discriminatie houding hebben.

Meningen van jongeren over de interactieve tentoonstelling

De deelnemers in de na-conditie ($n = 114$) hebben vijf vragen beantwoord die een beeld schetsen over hun ervaring in deze tentoonstelling. Het aantal en het percentage deelnemers staan weergegeven in tabel 9. Op de stelling 'Ik vind deze tentoonstelling leuk' gaf ongeveer 91 procent aan dat ze het hier mee eens waren. Slechts 9 procent was het hier niet mee eens. Op de vraag of ze het eens waren dat de tentoonstelling saai was gaf 17 procent aan het hier mee eens te zijn en 83 procent was het hier niet mee eens.

Leerzaam

Vervolgens werd er gevraagd of de deelnemers de tentoonstelling leerzaam vonden. Hier was slechts 13 procent het niet mee eens en 87 procent was het hier mee eens. De deelnemers werden ook gevraagd of ze het eens waren met de stelling dat ze de tentoonstelling aan iedereen zouden aanraden. Hiermee was ongeveer 29 procent niet mee eens en 71 procent was het hier niet wel mee eens.

Meer weten over democratie

Tot slot was er een laatste stelling en die luidde als volgt: 'Ik zou graag meer willen weten over 'democratie'. Ben je het hier mee eens?'. Met deze vraag was 41 procent van de deelnemers het niet mee eens en 58 procent was het hier wel mee eens.

Er is ook gekeken of de mening over de tentoonstelling verschilde tussen deelnemers met een autochtone of een allochtone herkomst. Opvallend waren de uitkomsten op de laatste twee vragen. De allochtone deelnemers waren het in grotere getale (81%) eens met de stelling: 'Ik zou deze tentoonstelling aan iedereen aanraden', dan de autochtone deelnemers (65%). Ook zouden meer allochtone deelnemers (79%) graag meer willen weten over 'democratie', dan de autochtone deelnemers (45%).

Stelling en antwoordmogelijkheden	Aantal deelnemers	In procent	Autochtone deelnemers	In procent	Allochtone deelnemers	In procent
<i>Ik vind deze tentoonstelling leuk</i>						
Helemaal wel mee eens	30	26 %	16	23 %	14	33 %
Wel mee eens	74	65 %	47	66 %	27	63 %
Niet mee eens	9	8 %	8	11%	1	2 %
Helemaal niet mee eens	1	1 %	0	0 %	1	2 %
<i>Ik vind deze tentoonstelling saai</i>						
Helemaal wel mee eens	1	1 %	1	2 %	0	0 %
Wel mee eens	18	16 %	12	17 %	6	14 %
Niet mee eens	54	47 %	35	49 %	19	44 %
Helemaal niet mee eens	41	36 %	23	32 %	18	42 %
<i>Ik vind deze tentoonstelling leerzaam</i>						
Helemaal wel mee eens	38	33 %	18	25 %	20	47 %
Wel mee eens	61	54 %	43	61 %	18	42 %
Niet mee eens	10	9 %	8	11 %	3	7 %
Helemaal niet mee eens	4	4 %	2	3 %	2	4 %
<i>Ik zou deze tentoonstelling aan iedereen aanraden</i>						
Helemaal wel mee eens	18	16 %	8	11 %	10	23 %
Wel mee eens	63	55 %	38	54 %	25	58 %
Niet mee eens	29	26 %	25	35 %	5	12 %
Helemaal niet mee eens	3	3 %	0	0 %	3	7 %
<i>Ik zou graag meer willen weten over 'democratie'</i>						
Helemaal wel mee eens	15	13 %	3	4 %	12	28 %
Wel mee eens	52	45 %	29	41 %	22	51 %
Niet mee eens	41	36 %	34	48 %	8	19 %
Helemaal niet mee eens	6	5 %	5	7 %	1	2 %

Amsterdam/Utrecht 1 september 2011

Irene van Ooijen, dr. Allard Feddes, drs. Liesbeth Mann, dr. Bertjan Doosje (Universiteit van Amsterdam)
 drs. Jan Durk Tuinier, Geu Visser (Fort van de Democratie)

In het najaar van 2011 verschijnt een volledige publicatie van dit onderzoek.